

Kibbutz — ett omöjligt ekonomiskt system?

Den israeliska kibbutzen utgör ett framgångsrikt exempel på arbetarstyrelse och kollektiv produktion, skriver Stefan Hedlund. Medlemmarna i kibbutzen förutsätts bidra efter förmåga till det allmänna bästa, pengar används endast för transaktioner med omvärlden och produktionsresultatet fördelas i princip lika mellan medlemmarna som naturaförmåner. Trots många spådomar om en snar undergång utgör kibbutzen fortfarande ett dynamiskt inslag i den israeliska ekonomin.

Bildandet av kommuner och kollektiv av olika slag är något som länge haft stor dragningskraft på olika grupper i alla samhällen, kanske framför allt i tider av kris. Genom att sluta sig samman kan man dels utveckla en ideologi som kanske inte stämmer helt överens med den som råder i samhället i övrigt, dels solidariskt skydda varandra mot ekonomiska och andra problem.

I takt med att den ekonomiska krisen i industriländerna har fördjupats har vi kunnat observera ett flertal sådana sammanslutningar, allt från bostadskollektiv och jordbrukskommuner till arbetarövertagande av företag. Erfarenheten av sådana kollektiv har emellertid varit dystert. Antingen har interna konflikter lett till sammanbrott, eller också har man misslyckats med att nå tillräcklig storlek för ekonomisk lönsamhet. I stor utsträckning har det således rört sig antingen om "ekonomiska

dagsländor" eller om sammanslutningar av idealister vilka mot alla odds och med en mycket låg levnadsstandard vägrat ge upp. Det finns emellertid två slående undantag från denna regel: de arbetarstyrda företagen i Jugoslavien och de israeliska kibbutzerna.

Jag skall i denna artikel behandla kibbutzen som ekonomiskt system. Kibbutzen uppfyller en rad av de "undergångskriterier" som fått liknande organisationer på andra håll att kollapsa men vägrar helt obstinat att gå under. Vi skall se hur man med en stor dos av pragmatism har lyckats undvika en del av de klassiska problemen i anslutning till Kooperation, men samtidigt också se att framgångarna har byggts på förutsättningar vilka knappast kan förväntas uppstå utanför den mycket speciella israeliska miljön. Kibbutzen framstår därför som ett exklusivt socialistiskt undantag i ett i övrigt kapitalistiskt system.

Kibbutzrörelsens uppkomst och dess framväxt som en stat i staten, byggd på helt andra ideal och principer än samhället i övrigt, är en unik företeelse. Ett flertal drag i dess organisation och struktur har lett utomstående observatörer till att spå deras snara undergång praktiskt taget ända från starten; häri har legat inte enbart önsketänkande från rörelsens motståndare, utan även

STEFAN HEDLUND är forskare vid Nationalekonomiska institutet vid Lunds universitet. Han disputerade under våren 1983 på en avhandling om sovjetisk jordbrukspolitik och deltar för närvarande i ett projekt om jordbruksutvecklingen i Tanzania.

vänskapligt inställda sionistledare var skeptiska redan på ett tidigt stadium.

Till sin natur är kibbutzen inte bara en helt frivillig organisation, den är även en starkt selektiv sådan; tilltänkta medlemmar måste först genomgå ett prövoår innan en särskild kommitté tar ställning till eventuellt medlemskap. I gengäld har den som upptas som fullvärdig medlem omedelbart samma rättigheter som befintliga medlemmar, och dessa rättigheter är betydande.

I viss utsträckning isolerad från den övriga ekonomin utgör kibbutzen ofta ett eget socialt-ekonomiskt system. Någon formell arbetskyldighet finns inte. Alla medlemmar har samma rättigheter, oavsett arbetsinsats, och individen förutsätts helt enkelt bidra efter förmåga till det allmänna bästa. Pengar används bara i transaktioner med omvärlden. Produktionsresultatet fördelas — efter olika principer — lika mellan medlemmarna som naturaförmåner av såväl varor som tjänster. Beslut rörande fördelning, konsumtions- och produktionsinriktning, fritidsaktiviteter o dyl, fattas vidare i fullständig demokrati på stormöten vilka vanligen hålls en gång i veckan. Alla administrativa uppdrag roterar mellan medlemmarna och inga extra förmåner utgår för sådana uppdrag.

Det mest unika draget rör emellertid arbetsfördelningen. Avsaknaden av ett direkt samband mellan arbetsinsats och uppehälle gör att fördelningen av den totala arbetsbördan blir avsevärt förenklad; den enskildes arbetsinsats kan avgöras helt utan tanke på konsekvenser för hans utkomst och således finns inte heller de strikta gränser vi är vana vid mellan studier, yrkesliv, pension, sjukdom, etc. Återkommande studier är vanligt, nedtrappning av arbetsinsatsen pga ålder eller sjukdom likaså, och inga komplicerade bidragssystem eller kontrollrutiner behöver kringgärda sådana beslut.

Likaledes är det möjligt att hålla en betydande servicesektor. Typiska hushållsaktiviteter som inköp, matlagning, tvätt, reparation av kläder osv, har helt övertagits av kollektivet, vilket även gäller typiska kollektiva varor som utbildning och sjukvård.

Fördelningen av arbetskraften mellan service och varuproduktion beror dels på befolkningsstrukturen (relativa andelar av barn och gamla), dels på ambitionsnivån för serviceutbudet och det är ganska vanligt att själva existensen av detta serviceutbud gör att den totala arbetsinsatsen kan ökas. Kvinnor trappar t ex ner arbetsinsatsen direkt efter graviditet, men återgår snart i full utsträckning i produktion och inga betungande hushållsgöromål belastar härvid deras fritid; barnen bor separat och måltider intas i den gemensamma matsalen.

Alla dessa drag gör kibbutzen till en unik företeelse, men samtidigt också till en företeelse som enligt gängse tänkande borde vara synnerligen sårbar och därmed dömd till en kortlivad existens. Faktum är emellertid att kibbutzen fortfarande utgör ett dynamiskt inslag i den israeliska ekonomin. Det är därför av intresse att studera de kritiska problemen och se hur kibbutzen har lyckats lösa dem.

De klassiska problemen

Den vanligaste orsaken till spådomar om en snar undergång sammanhänger direkt med själva grunden för kibbutzens existens — avsaknaden av ett direkt samband mellan arbetsinsats och ersättning; bristen på ett dylikt har utgjort en Akilleshäl för många liknande experiment.¹ Blott allt för mycket pekar på

¹ Mest slående är kanske de sovjetiska jordbrukskommuner som etablerades direkt efter Oktoberrevolutionen och som till sin struktur var mycket lika kibbutzen. Mycket snart övergavs dock hela detta experiment, då det stod klart att nya medlemmar i allt högre grad attraherades av förmåner men inte av skyldigheter. Se Wesson [1962].

att materiella incitament utgör den huvudsakliga drivkraften bakom mänskligt handlande och i kibbutzen finns inga sådana incitament. Trots detta observerar vi inte bara en nästan total avsaknad av disciplinproblem, utan t o m en högre arbetsproduktivitet än i jämförbara produktionsformer (se Barkai [1978] och [1979]).

Incitamentsproblemet

Flera förklaringar har anförts till den höga arbetsmotivationen och avsaknaden av kontroll- och övervakningsfunktioner: (a) att den ekonomiska och sociala trygghet som medlemskapet innebär i praktiken skulle utgöra ett materiellt incitament; (b) att det skulle förläna hög status, dvs ett icke-materiellt incitament, att göra en god insats för kollektivet; (c) att en stark ideologisk övertygelse skulle göra materiella incitament onödiga; och (d) att den sociala kontrollen inom kollektivet skulle göra formell kontroll onödig. (Se Barkai [1972].)

Den första av dessa förklaringar bygger på att det skulle finnas ett hot om uteslutning, något som är mycket tveksamt,² och likaledes är den sista förklaringen tveksam; hårdhudade individer skulle mycket väl kunna framleva sin existens inom kibbutzen utan att lyfta ett finger, till det blotta priset av social isolering. Den dominerande förklaringen måste därför vara den ideologiska, eller icke-materiella, motivationen och som vi skall se skapar detta i sin tur en rad helt nya problem.

Ett annat problem som också följer direkt av bristen på ett samband mellan arbetsinsats och ersättning är att begreppet "lön" helt saknar innebörd. Det är dock viktigt att skilja på användningen av lön som ett fördelningsinstrument respektive ett allokeringinstrument; den förra funktionen saknas visserligen men inte den senare. Allokeringen av arbetskraft till olika sektorer av

kibbutzen sker enligt samma principer som för ett kapitalistiskt företag, då samtliga varu- och faktorpriser är kända från den kringliggande ekonomin. Medan avsaknaden av lön som ett formellt begrepp således inte skapar problem vad beträffar allokeringen av produktionsfaktorer, lämnar den emellertid fortfarande fördelningen av produktionsresultatet som ett olöst problem.

Fördelningsproblemet

En av de grundläggande principerna för kibbutzens existens är att fördelning av produktionsresultatet mellan medlemmarna skall ske efter principen "åt var och en efter hans behov". Under trycket av knapphet har emellertid denna klassiska princip kommit att modifieras till "inom ramen för kollektivets möjligheter". Knapphetsrestriktionen har alltid varit mycket påtaglig och i avsaknad av ransonering via plånbooken har andra ransoneringsinstrument fått tillgripas.

I praktiken har fördelningspolitiken utgått från tre tumregler: (a) att tillgodose en viss valfrihet för individen; (b) att anpassa levnadsstandarden till kibbutzens reala inkomster; och (c) att garantera jämlikhet. Uppenbarligen är dessa mål inte möjliga att samtidigt tillfredsställa under fullständigt centralstyrd allokering — existensen av skilda preferenser omöjliggör i praktiken samexistens av jämlikhet och valfrihet — och man har därför tvingats att söka delvis andra vägar (se Barkai [1972]).

En grupp av varor som inte ransonerar för *individen* (den totala nivån är givetvis begränsad) är hälso- och sjukvård, utbildning och olika former av hushållsrelaterad service, där det mest

² Att utesluta en medlem stöter på en rad praktiska problem. Det är t ex oförenligt med israelisk bostadslagstiftning att vräka honom från det hus han disponerar på kibbutzen.

framträdande exemplet kanske är gemensamma måltider i en gemensam matsal.³ På dessa områden utgör kibbutzen ett eget självförsörjande samhälle och så länge man har resurser är det fritt fram för den enskilde medlemmen att konsumera.

Då vi kommer över på varor som är möjliga att ackumulera blir emellertid denna fördelningsprincip ohållbar; kläder t ex kan inte ställas till obegränsat förfogande, då frestelsen att bygga upp en betydande garderob härvid skulle bli avsevärd.

Principen för fördelning av sådana varor har också förändrats avsevärt över tiden. I takt med en ökande levnadsstandard har skillnaderna mellan olika individers preferenser blivit allt mera uttalade och en allt större grad av valfrihet har introducerats. Idag tilldelas medlemmarna separata budgetrestriktioner för olika grupper av konsumtionsvaror och inom varje sådan grupp — kläder, skor, dyrbarare hygienartiklar etc — står det sedan individen fritt att välja; kibbutzen gör där efter inköp utifrån i enlighet med medlemmarnas önskemål.

Det är givetvis lätt att påvisa att så snart minst två individer har olika preferenser så kommer detta system inte att leda till optimalitet i konsumtionen. Systemet kommer också att utsättas för allt större påfrestningar i takt med att inkomsterna stiger och spridningen mellan individernas preferenser därmed blir mera accentuerad. Samtidigt bör det emellertid observeras att det här är frågan om en kompromiss mellan den centralstyrda fördelningens totala brist på valfrihet och marknadsmekanismens krav på en penningbaserad ekonomi. Som sådan är denna kompromiss också en utmärkt illustration på kibbutzens förmåga att anpassa sig till förändrade yttre och inre omständigheter.

En ytterligare illustration till denna anpassningsförmåga står att finna på

bostadsområdet. Då vi här har ett exempel på en påtagligt heterogen vara, är det uppenbart att man vid tilldelning av bostadsutrymme måste frångå principen om fullständig jämlikhet (inte ens militärbaracker skulle lösa problemet då vissa skillnader ofrånkomligen kvarstår, t ex i fråga om utsikt). Här har man därför tvingats att tillgripa ett poängsystem, där bl a senioritet väger tungt.

Kibbutzen har således i viss utsträckning tvingats att urholka sin grundläggande ideologi, samtidigt som man lyckats bevara de viktigaste principerna för sin existens, och denna anpassning har inneburit en svår balansgång mellan centralstyrning och ökade marknadsinslag. Som vi skall se har dessa kompromisser i sin tur skapat nya problem. Låt oss emellertid först studera en annan dimension av Kooperation där många andra försök misslyckats.

Medbestämmandeproblemet

Ett för kollektiva organisationer livsavgörande problem rör den interna demokratin; känslan av medinflytande måste kompensera för avsaknaden av materiella incitament. Trots detta har principer om stormöten, direkt demokrati och ett aktivt deltagande från medlemmarna ofta tenderat att bli kortlivade fenomen, och häri ligger troligen en väsentlig förklaring till att kooperativ av olika slag har varit sparsamt förekommande i väst samtidigt som de varit ekonomiskt ineffektiva i öst.

I kibbutzen har man emellertid i stor utsträckning lyckats undvika en dylik urholkning av själva grundvalen för Kooperation. Stormöten hålles som regel varje vecka — även då medlemskapet räknas i hundratal — och även om det finns ett stort antal kommittéer och ledningsorgan där olika frågor behandlas

³ Observera att gemensamma måltider inte bara hör samman med principen om jämlikhet i fördelningen, utan även är intimt relaterade till kibbutzens grundläggande gemenskapsideologi.

och interimbeslut fattas, så har stormötet förblivit såväl den slutliga beslutsfattaren som ett aktivt debattforum.

Den representativa demokratis gissel, med maktavare som blir allt mera professionella och därmed avlägsnar sig allt längre från gräsrotterna, har man också i stor utsträckning lyckats undvika via ett aktivt rotationssystem. Alla medlemmar förväntas någon gång fullgöra administrativa uppdrag och vid varje enskild tidpunkt kan upp till hälften av medlemmarna vara engagerade i kibbutzens ledning och administration. Någon byråkratisering innebär detta emellertid inte, då endast 2—3 funktionärer fullgör sina uppdrag på arbetstid. För övriga utgår ingen kompensation och dessa har därför ett påtagligt incitament att minimera sammanträden och pappersexercis. Uppdragen roteras dessutom ofta, vanligen årligen, vilket gör att majoriteten av medlemmarna har god inblick i kibbutzens speciella funktionssätt och problem.

Sammanfattningsvis tycks det således som om kibbutzen skulle ha lyckats lösa flera av de klassiska problem som möter olika kollektiva organisationer. Man har skapat incitament till arbete i avsaknad av direkt materiell ersättning. Man har fördelat produktionsresultatet utan användande av pengar men samtidigt även utan att helt avlägsna den personliga friheten. Slutligen har man lyckats bevara en direkt intern demokrati och ett aktivt medinflytande för medlemmarna.

Det är emellertid inte min avsikt att här framställa kibbutzen som den slutliga lösningen på Kooperationens alla problem; tvärtom har de kompromisser man tvingats till i viss utsträckning byggt på mycket speciella förutsättningar och man har härigenom även skapat en rad nya problem och restriktioner.

Nya restriktioner

De två dominerande problem som möter dagens kibbutzer rör rekrytering av lämpliga medlemmar och därav följande svårigheter att uppnå en ekonomiskt rationell storlek för produktionen. Båge dessa problem är direkta konsekvenser av det sätt på vilket man löst de klassiska problemen och båge illustrerar samtidigt en väsentlig dimension av Kooperationens dilemma, nämligen konflikten mellan materiella och icke-materiella incitament.

Rekrytering

Flera drag i kibbutzens uppbyggnad ställer stora krav på potentiella medlemmar. Avsaknaden av ett direkt samband mellan arbetsinsats och ersättning gör därför att nya medlemmar måste vara starkt motiverade för att disciplinproblem skall kunna undvikas och sammanlunda gäller den interna rekryteringen till administrativa uppdrag vilka, i stället för att vara avlönade, måste utföras på fritiden. Dessa krav på självuppo-offring sammanhänger även intimt med det historiska mönstret för bosättning; de tidiga kibbutzerna etablerades i stor utsträckning på marginella jordar — dels av försvarsskäl, dels som ett resultat av en allmän brist på jord i landets bördigare centrala delar. Inslaget av hårt arbete och pionjärande var alltså tidigt dominerande och även om detta inte längre är sant i samma utsträckning — kibbutzens levnadsstandard ligger idag över genomsnittet för Israel — så är det historiska arvet väsentligt för dagens attityder.

Under kibbutzens uppbyggnadsfas var rekryteringsproblemen marginella. De första stora invandringsvågorna till Palestina var starkt besjälade av såväl sionistiska som socialistiska ideal och viljan till självuppo-offring var stor. Mellankrigstiden medförde visserligen ett

något annorlunda mönster, då inslaget av immigranter med proletär bakgrund sjönk markant. Men samtidigt ökade konflikterna med den arabiska befolkningen i intensitet, vilket bidrog till att svetsa samman kibbutzrörelsen och till att underlätta rekrytering. Höjdpunkten kom under åren 1948—51, då kibbutzen var den verkliga spjutspetsen i den nyfödda staten Israels kolonisationspolitik.

Efter detta började emellertid rekryteringsproblemen att öka. De sionistiska ungdomsorganisationerna i Östeuropa — vilka varit en viktig rekryteringskälla — förbjöds och även i väst började intresset svalna. Följaktligen tvingades man att i allt högre utsträckning vända sina rekryteringsansträngningar inåt, dvs inom själva staten Israel, i stället för att lita till ett jämnt inflöde av intresserade och väl förberedda immigranter. Här var det dock svårare. För den israeliska ungdomen framstår kibbutz alltmera som en viktig fas i livet, men samtidigt också som något temporärt; kibbutzlivet uppfattas som något värdefullt, men det finns samtidigt många andra och likvärdiga sätt att tjäna samhället, även för den verkligt patriotiskt övertygade. Israeliska "rekryter" har således uppvisat en betydligt högre omsättning än andra grupper vilket ytterligare har bidragit till att förvärra situationen (se Ben-David [1964]).

Olika metoder har prövats för att lösa dessa problem. Möjligheter har skapats för sammanhållna grupper från olika sionistiska ungdomsorganisationer i Israel att dels göra sin militärtjänst tillsammans, dels avtjäna en del av sina tre år i form av arbete på en kibbutz; allt i syfte att få gruppen att efter avslutad tjänstgöring bilda en egen ny bosättning. Vidare har man i syfte att attrahera immigranter dels skapat möjligheter att kombinera arbete på kibbutz med studier i hebreiska, dels har man tagit

emot volontärer som "gästarbetare" för kortare perioder, allt i syfte att stimulera intresse för permanent bosättning på kibbutz.

Dessa försök har emellertid inte fullt ut motsvarat förväntningarna och rekryteringsproblemet är fortfarande stort, samtidigt som det på senare tid ytterligare förvärrats av svårigheter att behålla andra och tredje generationen av medlemmar; för många ungdomar har lockelserna i andra former av selsättning blivit alltför stora.

Den viktigaste slutsatsen man kan dra från denna diskussion är att problemen är systemrelaterade. Svårigheterna att få nya medlemmar sammanhänger i stor utsträckning med den restriktiva attityden till potentiella kandidater och då denna attityd samtidigt är i grunden nödvändig för kibbutzens fortbestånd finns det inte någon egentlig utväg ur rekryteringsproblemet.

Storlek

Även om det inte finns någon samstämmig uppfattning om kriterier för bestämning av den optimala storleken på ett jordbruksföretag, synes det ändå finnas en enighet om att de israeliska kibbutzerna ur ekonomisk synvinkel är för små; studier visar att man fortfarande befinner sig i ett intervall av tilltagande avkastning, varför expansion borde vara lönsam (Barkai [1979]).

Anledningarna till att man befinner sig i denna situation är många. Å ena sidan har investeringstakten varit mycket hög. Givet restriktioner i form av total tillgänglig landareal och framför allt tillgång till vatten, nåddes gränsen för den odlingsbara arealen mycket snabbt och ytterligare expansion nödvändiggjorde därför investeringar i kapitalintensiva projekt, såsom avancerade bevattningsanläggningar, och mot denna bakgrund skall även uppkoms-

ten av en snabbt växande industrisektor ses.⁴

Samtidigt som investeringarna har ökat har det emellertid av flera skäl varit omöjligt att öka användningen av arbetskraft i motsvarande omfattning. En dominerande förklaring härvidlag är principen om "egenarbete" — dvs att man inte får använda sig av avlönad arbetskraft — vilken utgör en av grundpelarna i kibbutzideologin. Som en följd av denna princip har man tvingats förlita sig, mer eller mindre helt, på det egna medlemsskapet och varje ökning av arbetskraftsansträngningen har således varit beroende av möjligheten att absorbera nya medlemmar; som vi har sett ovan har detta varit förbundet med stora — delvis självpåtagna — problem.

Konsekvensen har blivit en snabbt ökande kapitalstock, vilken tillsammans med betydande tekniska framsteg har gjort att arbetsproduktiviteten har ökat dramatiskt. Detta i sin tur har lett till ett allt större gap mellan arbetets marginalproduktivitet och gällande marknadslöner, vilket framför allt inom kibbutzens industrisektor ofta har lett till att frestelsen att anställa arbetskraft har blivit övermäktig; principen om egenarbete har härigenom eroderats något. Motståndet mot avlönad arbetskraft är emellertid fortfarande stort och man har t ex inte infört skiftarbete inom industriproduktionen, trots att de potentiella vinsterna är uppenbara.

Just denna punkt utgör förmodligen den bästa illustrationen till den mycket grundläggande konflikten mellan ideologi och materiell framgång; genom att anställa arbetskraft utifrån skulle man kunna utnyttja ledig kapacitet och därigenom göra stora vinster, framför allt i en situation med stor arbetslöshet och låga löneanspråk bland den arabiska befolkningen. Samtidigt har det också förekommit starka påtryckningar från regeringshåll på kibbutzerna att hjälpa

till att absorbera en större del av invandringen. Med få undantag har man emellertid stått fast vid sin ideologi och det finns mycket som pekar på att detta har varit ett korrekt beslut; som vi ovan påpekat är det ideologin och de icke-materiella incitamenten som utgör kibbutzens själva livsnerv.

Lärdomar

Vad kan vi då lära oss av detta experiment i socialism? Kan vi rekommendera denna organisationsform till de utvecklingsländer som idag i olika grad sneglar åt kollektivisering som ett sätt att snabbt utveckla en eftersläpande jordbrukssektor? Eller utgör kibbutzen kanske ett lämpligt alternativ för de grupper som känner sig allt mera alienerade av det västerländska industrisamhället? Svaret på bägge dessa frågor måste tyvärr bli ett klart nej.

För det första uppstod kibbutzen som en rörelse *underifrån*. De första bosättningarna etablerades inte tack vare massivt statligt stöd, utan snarare trots — ibland passivt, ibland aktivt — motstånd från olika myndigheter (först turkiska, sedan brittiska). Denna religiöst ideologiska drivkraft står i bjärt kontrast till erfarenheter från andra länder som försökt genomföra masskollektivisering.

Frivillighet är således ett *nödvändigt* villkor för framgång, men det är inte ett *tillräckligt* sådant. Som vi har sett ovan leder avsaknaden av ett direkt samband mellan arbetsinsats och ersättning till att urvalet av medlemmar blir av avgörande betydelse; detta dilemma sammanfattas träffande av Alec Nove [1983]:

"Om man antar att denna 'nya människa' ... inte kommer att behöva

⁴ Industrisektorn svarar idag för mer än hälften av kibbutzernas totala produktion i värdestermer. Se vidare Levedag [1974].

några incitament, då kommer också alla problem med disciplin och motivation att försvinna. Om det antages att alla kommer att identifiera sig med vad som uppenbart är det allmänna bästa, då kommer också konflikten mellan allmänna och privata intressen att försvinna."

Kibbutzens inre struktur byggs således på en viss given människotyp och tyvärr tycks det inte vara så att denna nya människotyp har varit möjlig att frambringa i några större kvantiteter; om vi håller fast vid frivillighetsprincipen kommer därför Kooperation av denna typ att förbli ett elitistiskt minoritetsfenomen. Att det lyckades i Israel berodde på en unik kombination av religiöst politiska övertygelser vilken knappast är att vänta annorstädes. Dessutom har vi sett att det även i Israel finns uppenbara problem med bl a storlek och tillväxt. Att statsmakterna i ett u-land skulle förmå skapa den rätta icke-materiella motivationen förefaller inte sannolikt och denna form av Kooperation kan därför inte rekommenderas som grund för en omfattande utvecklingsstrategi.

Å andra sidan kan man emellertid hävda att just denna känsla av stark solidaritet och idealism finns representerad hos många grupper i väst. Här fastnar man dock i en annan fälla. Som vi har sett är kibbutzrörelsen en mäktig faktor i den israeliska ekonomin; genom sin representation i arbetarrörelsen har man ett stort politiskt inflytande och genom sina centrala inköps- och marknadsföringsorganisationer har man ett stort ekonomiskt inflytande. Denna bakgrundsorganisation har byggts upp parallellt med staten Israel, där kibbutzrörelsen redan från början var en dynamisk faktor, och i detta förhållande finns en väsentlig förklaring till de ekonomiska framgångarna.

För nystartade västerländska koope-

rativ skulle denna ekonomiska draghjälp inte finnas, utan man skulle snarare drabbas av motsatsen, i form av t ex skeptiska långivare. Den verkliga Akilleshälen skulle således exponeras i ännu högre grad än i Israel; ekonomiska argument kräver expansion och stor skala, medan den interna demokratin och de icke-materiella incitamenten kräver liten skala.

Ur detta dilemma synes inte finnas någon utväg och kibbutzen framstår därför som en unik företeelse, såtillvida att den kombinerar lönsamhet och ekonomisk styrka med ideologiskt motiverade medlemmar. Medan bägge dessa faktorer är nödvändiga villkor för framgång är ingetdera självt tillräckligt. U-länderna skulle som en del av sin utvecklingspolitik kanske kunna prestera det första och det andra finns manifesterat på många håll i väst; ingensans lär emellertid de två sammanfalla och det är därför osannolikt att vi kommer att få se kibbutzer eller kibbutzliknande sammanslutningar någon annanstans i världen. Skulle detta mot förmodan ändå ske, verkar de vara på förhand dömda att förbli socialistiska öar med knapp levnadsstandard.

Referenser

- Barkai, H., [1972], "The Kibbutz: An Experiment in Microsocialism", i Irving, H. & Gershman, C., *Israel, the Arabs and the Middle East*. New York.
- [1978], "Incentives, Efficiency and Social Control: The Case of the Kibbutz". The Maurice Falk Institute for Economic Research in Israel. *Discussion Paper*, no 7815, oktober. Jerusalem.
- [1979], "Productivity and Factor Allocation in Kibbutz Farming and Manufacturing". *Revue Economique*, vol 30 no 1, januari.
- Ben-David, J., [1964], *Agricultural Planning and Village Communities in Israel*. UNESCO. Paris.
- Levedag, R., [1974], *Industrialisierungstendenzen in den Kibbuzim*. Muenchener Studien zur Sozial und Wirtschaftsgografie. Band II. Kallmuenz & Regensburg.
- Nove, A., [1983], *The Economics of Feasible Socialism*. London.
- Wesson, R., [1962], "The Soviet Communes". *Soviet Studies*, vol 13, no 4, april.